DATE ARHEOBOTANICE PRIVIND CONŢINUTUL UNEI GROPI RITUALE APARŢINÂND GRUPULUI CULTURAL CEHĂLUŢ-HAJDÚBAGOS

Beatrice CIUTĂ[*]
Ioan BEJINARIU[**]

Introducere[1]

Staţiunea arheologică de la Şimleu Silvaniei, punctul *Observator*, este cunoscută încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Numeroase descoperiri întâmplătoare care au ajuns în posesia unor colecţionari locali sau în vitrinele unor muzee au atras atenţia asupra potenţialului arheologic al Măgurii Şimleului[2].

În ciuda numeroaselor descoperiri anterioare, din diferite epoci istorice, un proiect de cercetare arheologică a Măgurii Şimleului avea să demareze abia în anul 1992, iar săpăturile în zona platourilor superioare (punctul *Observator*) vor începe doi ani mai târziu, la iniţiativa Muzeului Judeţean de Istorie şi Artă din Zalău[3]. Încă din primele campanii a fost evidenţiată locuirea acestei zone a Măgurii Şimleului pe parcursul mai multor epoci[4].

Dominând prin masivitatea sa nordul oraşului Şimleu Silvaniei (jud. Sălaj), *Măgura Şimleului* are o altitudine maximă de 596 m, în punctul

[*] Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia; e-mail: beatrice.ciuta@uab.ro.
[**] Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău; e-mail: bion_1867@yahoo.com.
[1] Articol publicat în cadrul proiectului PN2/R.U./63.2010.
[2] Bejinariu 2006a, p. 31-44; Bejinariu 2006b, p. 15-18.
[3] Săpături au fost efectuate între anii 1994-1996, 1999-2003, 2006, 2008-2011. Din colectiv au făcut parte, alături de I. Bejinariu, H. Pop (responsabil ştiinţific), D. V. Sana, D. Băcueţ-Crişan, S. Băcueţ-Crişan, E. Pripon.
[4] Cele mai vechi materiale arheologice (destul de puţine) aparţin neoliticului, probabil culturii Criş. Urmează apoi descoperiri ceramice, nu foarte multe, din perioada eneoliticului final/Bronzului timpuriu. Mai numeroase sunt fragmentele ceramice din Bronzul mijlociu (cultura Wietenberg). Din perioada următoare (Bronz târziu) dovezile prezenţei umane sunt mult mai consistente. Pe parcursul primei epoci a fierului se dezvoltă o întinsă aşezare fortificată cu o suprafaţă de peste 30 ha. Parţial, fosta aşezare din prima epocă a fierului este suprapusă de fortificaţii din perioada La Tène D, respectiv din Evul Mediu timpuriu (sec. X/XI-XII). Pentru detalii pot fi consultate rapoartele de săpătură apărute începând din 1995 în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*.

Observator. Versantul său sudic, spre oraş, este cel mai abrupt, cu pante greu accesibile, iar câteva promontorii semeţe, care înaintează spre cursul Crasnei, au oferit condiţii propice amenajării unor sisteme defensive care să ţină sub control accesul prin trecătoarea săpată de apele râului de-a lungul timpului în roca moale a Măgurii (**fig. 1**).

Date despre descoperirile din Bronzul târziu de la *Observator*

Numeroasele restructurări ale peisajului arheologic de la *Observator* petrecute mai ales pe parcursul primei şi celei de-a doua epoci a fierului au afectat, pe alocuri iremediabil, urmele de locuire mai vechi. Ca atare, din perioada Bronzului târziu au putut fi cercetate mai ales complexe adâncite, cum este cazul gropilor şi mai puţin resturile unor construcţii. Pe baza decorului ceramicii descoperite, locuirea corespunzătoare unei etape a Bronzului târziu a fost atribuită grupului Cehăluţ-Hajdúbagos. Descoperirile acestui grup cultural, format pe un fond pregnant Otomani, dar probabil şi cu aporturi HGK, Suciu de Sus, Piliny şi Wietenberg sunt documentate în zona Tisei Superioare (pe teritoriul României şi Ungariei) aproximativ în zona delimitată de cursurile Crasnei, spre nord, respectiv cel al Barcăului la sud[5]. Sunt mai bine cunoscute aşezările, în timp ce date despre comportamentul funerar al grupului Cehăluţ-Hajdúbagos sunt mai rare. Evoluţia grupului Cehăluţ-Hajdúbagos se plasează aproximativ între sfârşitul culturii „bronzului clasic" Otomani şi formarea culturii Gáva.

Complexele şi materialul arheologic atribuit grupului Cehăluţ-Hajdúbagos de la Şimleu Silvaniei-*Observator* au apărut mai ales pe platoul aflat la nord de punctul cel mai înalt al *Măgurii Şimleului*. Este vorba despre câteva zeci de gropi, multe dintre ele afectate într-o măsură diferită de amenajările ulterioare ale terenului. Dintre aceste gropi se remarcă câteva cu un inventar foarte bogat şi variat, ce include vase întregi şi întregibile, greutăţi de lut, piese unicat, adesea cu urme de purificare prin foc. Desigur, prin bogăţia şi varietatea inventarului, aceste complexe depăşesc caracterul unor simple gropi menajere şi pot fi incluse în categoria gropilor cu caracter ritual.

În categoria acestor gropi cu un caracter special, posibil ritual, se plasează şi **groapa G 27/2010** din care provin semințele ce fac subiectul acestui material. Groapa era aproximativ cilindrică în secțiune, cu diametrul maxim de 1,3 m pe fundul gropii, şi se adâncea de la suprafaţa actuală a solului cca. 0,90 m (**fig. 2**). Inventarul gropii era foarte bogat, compus din vase întregibile precum şi o cantitate importantă de cereale. Semințele au

[5] Kovács 1970, p. 27-47; Németi 1978, p. 99-122; Kacsó 1990, p. 41-50; Kacsó 1997, p. 85-110; Bejinariu, Lakó 2000, p. 163-219.

fost depuse pe fundul gropii într-un strat consistent (grosimea de cca. 10 cm), iar peste acestea au fost aruncate fragmente de vase, multe sparte în prealabil. Inventarul ceramic al gropii este compus mai ales din vase întregibile (căni şi străchini/castroane) lucrate dintr-o pastă de foarte bună calitate, bine arse, cu suprafaţa lustruită şi bogat decorate. La unele se observă şi urme de ardere secundară, probabil rezultate din dorinţa de „purificare" prin foc a depunerii. După umplere pământul din groapă nu a fost tasat, iar acest aspect a fost vizibil la golirea complexului, deoarece umplutura era afânată. Nu s-au observat urme de ardere a pereţilor gropii.

Clima şi vegetaţia în perioada Bronzului târziu

Conform analizelor palinologice se pare că a existat o răcire a climei pentru a doua jumătate a mileniului al II-lea a. Chr., când se instalează o climă mai rece şi mai umedă, dar echilibrată[6] faţă de cea anterioară a Subatlanticului, când clima a fost mai caldă şi mai uscată[7]. Pentru perioada cuprinsă între 1940±480 cal BP, schema polinică ne relevă următoarea componenţă a speciilor de arbori şi păioase: *Fagus-Picea-Carpinus-Abies-Poace*[8].

Clima, deşi mai rece, a favorizat totuşi plantarea unor specii de cereale şi leguminoase adaptate condiţiilor de mediu, câmpurile cultivate fiind extinse şi prin defrişări, potrivit analizelor palinologice, prin prezenţa ridicată a unor specii ruderale care însoţesc de obicei comunităţile umane şi parcelele lucrate.

Flora specifică bazinului intracarpatic, pentru segmentul supus atenţiei noastre, era formată din specii de arbori şi arbuşti reprezentaţi prin *Juniperus*, *Fraxinus*, *Betula*, *Quercus*, *Ulmus*, *Salix*, *Tilia*, *Corylus*, *Fagus*, *Abies*, *Juglans*, *Alnus*, *Picea*, *Hedera*, *Viscum*, *Sambucus*, *Vitis*, *Pinus* etc[9] (vezi graficul corespunzător **fig. 3A**, **4A**). Tot în cadrul aceloraşi probe analizate, păioasele erau reprezentate prin spori de polen aparţinând speciilor: *Poaceea, Cereales, Secale*, dar şi de intruziuni, cum ar fi *Plantago lanceolata*, *Artemisia* etc. Alte plante care populau arealul intracarpatic au fost determinate ca aparţinând speciilor *Rosaceae, Ericaceae, Rumex, Ranunculaceae, Rubiaceae, Urticaceae, Canabis* type*, Polygonum* sp.*, Caryophilaceae, Fabaceae, Brasicaceae, Cyperaceae, Valerianaceae, Lyliaceae* etc[10] (vezi graficul corespunzător **fig. 3B**, **4B**).

[6] Vulpe *et alii* 2001, p. 304.
[7] Harding 2000, p. 19.
[8] Bodnariuc *et alii* 2002, p. 1480.
[9] Tantau *et alii* 2006, p. 55.
[10] *Ibidem*, p. 56.

Speciile enumerate mai sus erau prezente în proporţie mai mare sau mai mică, în cadrul probelor palinologice analizate.

Climatul mai rece şi umed a favorizat răspândirea pe scară largă a fagului care va forma o zonă proprie prin împingerea molidişelor într-un etaj mai concentrat. Expansiunea fagului a fost însoţită şi de *Abies* sp., specie apropiată ca cerinţe ecologice[11].

Determinări şi discuţii: analiza speciilor descoperite

Proba de seminţe carbonizate prelevată din groapa **G 27/2010** avea greutatea de 0,538 kg. Speciile identificate în cadrul probei sunt *Triticum monococcum* (aproximativ 15%) şi *Triticum dicoccum* (aproximativ 85%) (**fig. 5-6**). După cum se reiese şi din analiza generală a probei, ponderea majoritară aparţine speciei de grâu *Triticum dicoccum*[12].

Grâul de tip einkorn, ***Triticum monococcum*** este o specie diploidă, cu sămânţa caracteristică decorticată şi cu ureche şi spic delicate. Este un grâu de toamnă şi primăvară. Majoritatea varietăţilor de grâu *einkorn* cultivate produc un grăunte/spic, de unde şi numele acestuia, însă există şi varietăţi cu două grăunţe.

În trecut, cultivarea grâului *einkorn* a fost mult mai extinsă. Această specie de grâu a făcut parte dintre speciile fondatoare ale recoltelor cu seminţe ale agriculturii neolitice din Orientul Apropiat. *Triticum monococcum* a fost şi specia de grâu preponderentă a grupelor de recolte timpurii din Europa[13].

Din perioada epocii bronzului, importanţa sa a scăzut treptat, foarte probabil din cauza concurenţei speciilor de grâu cu treierare liberă. Specia *einkorn* este o plantă mică, rar depăşind 70 cm înălţime, cu un produs relativ sărac, însă poate supravieţui pe soluri neroditoare unde alte tipuri de grâu nu rezistă. Deşi grâul de tip *monococcum* are o rată de creştere înceată, permiţând astfel invadarea recoltei de către buruieni, acesta este mai rezistent la frig în anotimpul de iarnă. Grâul de tip *einkorn* este singura cereală care, datorită particularităţii spicului de pai, rezistă în condiţii de ploi îndelungate[14]. Făina de culoare gălbuie este nutritivă, însă îi dă pâinii o calitate slabă în ce

[11] Cârciumaru 1996, p. 23.

[12] De un real folos în operaţiunea de determinare a speciilor ne-au fost lucrările bibliografice: *Cereal ID manual* a lui St. Jacomet, manualul lui U. Körber-Grohne şi cartea *Paleoethnobotany* a lui J. Renfrew, bibliografie utilizată şi de colegii arheobotanişti din străinătate în determinarea speciilor de plante.

[13] Zohary, Hopf 1988, p. 28.

[14] Kreuz *et alii* 2005, p. 244.

priveşte ridicarea la coacere, şi are un gust fad. Din aceste motive, *T. monococum* a fost consumat în primul rând fiert sau ca terci/păsat[15].

Deşi este o recoltă relicvă, grâul *einkorn* este prezent încă în flora actuală a României, fiind cultivat mai ales în Transilvania, în zonele de munte, cu preponderenţă în zona Munţilor Apuseni.

Grâul de tip *emmer*, *Triticum dicoccum* este un component al speciei de grâu tetraploid. La fel ca şi grâul *einkorn*, este o specie de grâu de toamnă, semitoamnă sau primăvară. În funcţie de reacţia la treierare, grâul cultivat se împarte în două grupe, care sunt, de asemenea, frecvent recunoscute între resturile arheologice. Grâul *emmer* decorticat este cel care ne interesează - *T. turgidum* L., subsp. *dicoccum* (numit tradiţional T. *dicoccum*) - la care producţia rezultată în urma treierării sunt spicele individuale. Resturile de grăunţe sunt învelite în coji şi palee.

La grâul *emmer*, la fel ca şi la *einkorn*, treierarea este rezultatul ruperii axului urechii spicului în punctul lui cel mai slab, aflat dedesubtul fiecărui spic. Această situaţie este asemănătoare cu cea a grâului de tip *einkorn* sălbatic. Grâul *emmer* decorticat reprezintă stadiul primitiv al cultivării grâului de tip *turgidum*[16].

Pe numeroasele situri analizate, grâul *emmer* este găsit de obicei alături sau în combinaţie cu grâul *einkorn*. La fel ca în cazul speciei *einkorn*, cultivarea grâului *emmer* scade treptat începând cu epoca bronzului, fiind înlocuit de *T. spelta* sau *T. Aestivum*.

Concluzii

Epoca bronzului cunoaşte importante transformări sociale şi economice ilustrate prin întemeierea unor aşezări întinse, stabile şi fortificate cu şanţuri şi valuri de pământ, prin intensificarea specializată a economiei agricole (creşterea animalelor şi cultivarea plantelor). Un rol important în procesul tehnologic agricol din Bronzul mijlociu şi târziu, l-au avut şi noile unelte din materiale mai dure, printre care şi plugul primitiv şi secerile din bronz[17].

Comunităţile epocii bronzului se adaptează tipului de climă prin cultivarea unor specii potrivite condiţiilor de mediu. Forma de stocare a cerealelor (spic întreg sau seminţe) nu se cunoaşte cu certitudine. Studiile au demonstrat că stocarea grăunţelor cu tot cu spic oferă o protecţie mai bună

[15] Zohary, Hopf 1988, p. 28.
[16] *Ibidem*, p. 37-38.
[17] Vulpe *et alii* 2001, p. 238; Cârciumaru 1996, p. 33.

împotriva ciupercilor şi a insectelor, iar absenţa bazelor de spice din cadrul probelor poate fi legată de tehnicile de colectare şi flotare a acestora[18].

Pe de altă parte, se consideră că stocarea hranei nu era esenţială doar pentru perioada iernii. S-au emis ipoteze referitoare la faptul că surplusul de producţie era inerent ca măsură de siguranţă în arealele unde recolta anuală fluctua considerabil. Acest surplus putea avea implicaţii importante când era folosit ca şi „monedă de schimb" pentru achiziţionarea altor produse[19].

O privire de ansamblu asupra întregii epoci a bronzului, în spaţiul supus atenţiei noastre, ne indică faptul că în această perioadă comunităţile sunt predominant pastorale, păstrând obiceiurile cu caracter nomad sau seminomad din zonele originare nord-estice[20]. Chiar dacă aceste preocupări sunt considerate a fi *trend*-ul general al epocii, există dovezi referitoare la cultivarea plantelor, ilustrată şi prin descoperirea uneltelor cu caracter agricol.

O caracteristică importantă a epocii bronzului, dedusă în urma cercetărilor arheobotanice, o constituie puritatea recoltelor cultivate. Majoritatea probelor analizate conţineau eşantioane de cereale cu foarte puţine impurităţi. Oare această realitatea să însemne un început de specializare al activităţilor de zi cu zi? Respectiv, comunităţi care aveau ca principală ocupaţie doar cultivarea plantelor, dedicându-se exclusiv acestei îndeletniciri?

Archaeobotanical Data Regarding the Content of a Ritual Pit Belonging to the Cehăluţ-Hajdúbagos Culture

(Abstract)

The article presents the first archaeobotanical data belonging to the Cehăluţ-Hajdúbagos culture. In Romania, from chronological point of view, the Cehăluţ-Hajdúbagos culture is part of Late Bronze Age. The sample containing carbonized seeds was picked from a pit named G 27/2010 during the archaeological excavations at Şimleu Silvaniei-*Observator*. Geographically, the site is located in the north-west of Romania and it is presumed that, because of its content, pit G27 had a ritual destination. Together with the seeds, vessels with fire traces were discovered there. The seeds were deposited on the bottom of the pit in a thick layer (thickness of 10 cm) and on top of them fragments of vessels, many previously broken, were placed. The pit appears slightly cylindrical in section having a diameter of 1.3 m and running 0.9 m deep.

[18] Perlès 2001, p. 166.
[19] Harding 2000.
[20] Vulpe *et alii* 2001, p. 231-232; Cârciumaru 1996, p. 33.

The sample containing the carbonized seeds picked from pit G 27/2010 has a weight of 0.538 kg. The species identified in the sample belong to *T. monococcum and T. dicoccum.* As follows from a general view, the largest share belongs to *T. dicoccum.*

Based on the palynological data from the literature specific to the area and period of our interest, we tried to reconstruct the climate and vegetation for the late Bronze Age for the intra-Carpathian area. According to palynological analyses, it seems that in the second half of the 2nd millennium set in a cooler, wetter but more constant climate as compared to the previous period, the Subatlantic Era. Under these conditions, the inhabitants of Cehăluţ-Hajdúbagos adapted by planting species suitable to a wetter and cooler climate.

Explanation of figures

Fig. 1. The geomorphology of area where the archaeological site is located at de la Şimleul Silvaniei-*Observator* (pct. 5).
Fig. 2. The ritual pit G 27/2010 in section.
Fig. 3. Palynological diagrams with illustrative species of Subboreal and Subatlantic climate.
Fig. 4. Palynological diagrams with illustrative species of Subboreal climate.
Fig. 5. Seeds of *Triticum monococum.*
Fig. 6. Seeds of *Triticum dicoccum.*

Abrevieri bibliografice

Bejinariu 2006a - I. Bejinariu, *Descoperirile arheologice din epoca bronzului şi prima epocă a fierului*, în H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcueţ-Crişan, D. Băcueţ-Crişan, D. Sana, Csók Zsolt, *Şimleul Silvaniei. Monografie arheologică I. Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006, p. 31-44.

Bejinariu 2006b - I. Bejinariu, *Precursorii. „Arheologi" şi colecţionari* în (H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcueţ-Crişan, D. Băcueţ-Crişan, D. Sana, Csók Zsolt), *Şimleul Silvaniei. Monografie arheologică I. Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006, p. 15-18.

Bejinariu, Lakó 2000 - I. Bejinariu, É. Lakó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului Târziu din nord-vestul României. Aşezarea de la Crasna*, în *ActaMP*, XXIII/1, 2000, p. 163-219.

Bodnariuc *et alii* 2002 - A. Bodnariuc, A. Buchette, J. Dedoubat, T. Otto, M. Fontugne, G. Julat, *Holocene Vegetational History of the Apuseni Mountains, Central Romania*, în *QSR*, 21, 2002, p. 1465-1488.

Cârciumaru 1996 - M. Cârciumaru, *Paleoetnobotanica*, Iaşi, 1996.

Harding 2000 - A. F. Harding, *European Societes in the Bronze Age*, Cambridge, 2000.

Jacomet 2006 - St. Jacomet, *Identification of Cereal Ramins from Archaeological Sites*, second edition, Basel, 2006.

Kacsó 1990 - C. Kacsó, *Bronzul târziu în nord-vestul României*, în *SympThrac*, 8, 1990, p. 41-50.

Kacsó 1997 - C. Kacsó, *Faza finală a culturii Otomani şi evoluţia culturală ulterioară acesteia în nord-vestul României*, în *StComSM*, XIV, 1997, p. 85-110.

Kovács 1970 - T. Kovács, *A Hajdúbagosi bronzkori temetö*, în *FÁ*, XXXI, 1970, p. 27-47.

Körber-Grohne 1994 - U. Körber-Grohne, *Nutzpflanzen in Deutschland. Kulturgerschite und Biologie*, Stuttgart, 1994.

Kreuz *et alii* 2005 - A. Kreuz, E. Marinova, E. Schäfer, J. Wiethold, *A Comparison of Early Neolithic Crop and Weed Assemblages from Linearbandkeramik and the Bulgarian Neolithic Cultures: Differences and Similarities*, în *VHA*, 14, 2005, 4, p. 237-258.

Németi 1978 - I. Németi, *Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului în zona Careiului*, în *SCIVA*, 29, 1, 1978, p. 99-122.

Perlès 2001 - C. Perlès, *The Early Neolithic in Greece*, Cambridge, 2001.

Renfrew 1973 - J. Renfrew, *Paleoethonobotany*, London, 1973.

Tantau *et alii* 2006 - I. Tantau, M. Reille, J-L. de Beaulieu, S. Farcaş, *Late Glacial and Holocene Vegetation History in the Southern Part of Transylvania (Romania): Pollen Analysis of two Sequences from Avrig*, în *JQS*, 2006, 21, p. 49-61.

Vulpe *et alii* 2001 - Al. Vulpe, M. Petrescu-Dîmboviţa, A. László, *Epoca metalelor*, în *Istoria Românilor*, I, Bucureşti, 2001, p. 214-272.

Zohary, Hopf 1988 - D. Zohary, M. Hopf, *Domestication of Plants in the Old World*, Oxford, 1988.

Cuvinte-cheie: Bronz târziu, grupul Cehăluţ-Hajdúbagos, seminţe carbonizate, groapă rituală.

Keywords: Late Bronze Age, Cehăluţ-Hajdúbagos culture, carbonized seeds, ritual pit.

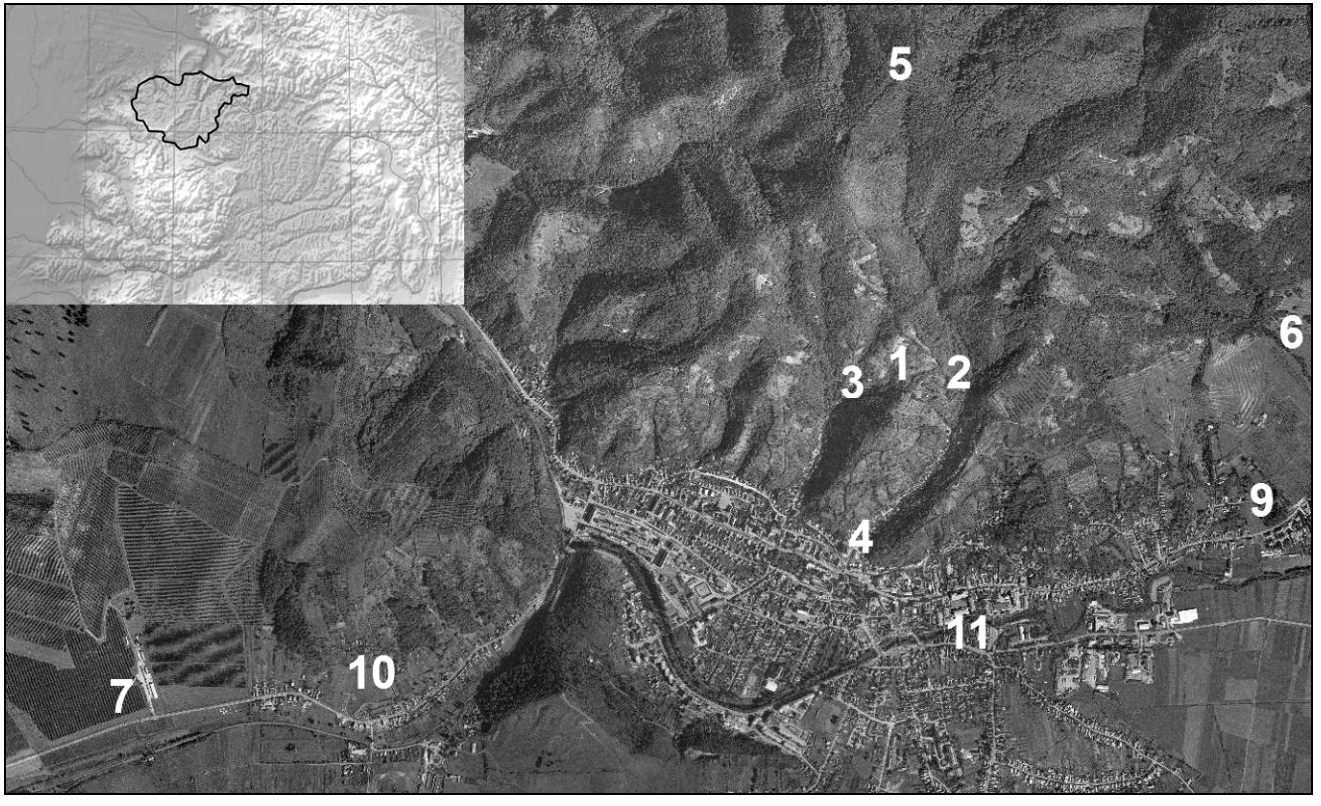

Fig. 1. Geomorfologia arealului unde se află localizat situl arheologic de la Şimleu Silvaniei-*Observator* (pct. 5)

Fig. 2. Groapa rituală G27/2010 în profil

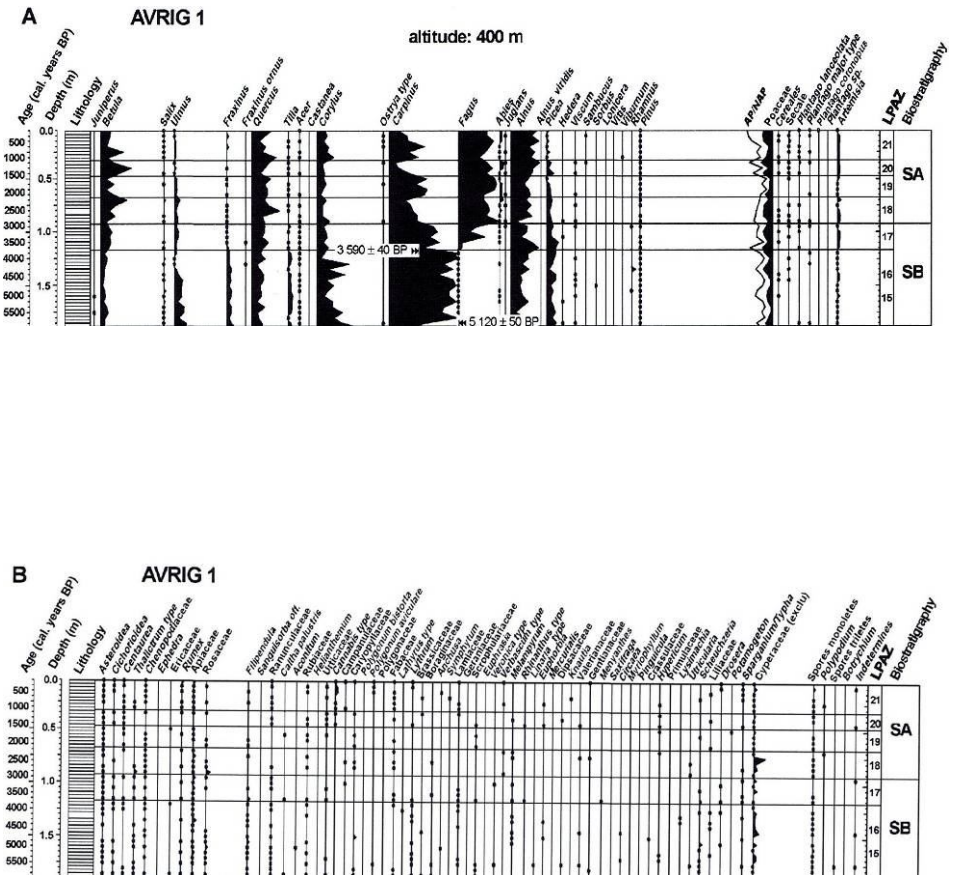

Fig 3. Diagrame palinologice cu speciile ilustrative perioadelor climatice Subboreal şi Subatlantic (altitudine 400 m) (apud Tantau *et alii* 2006)

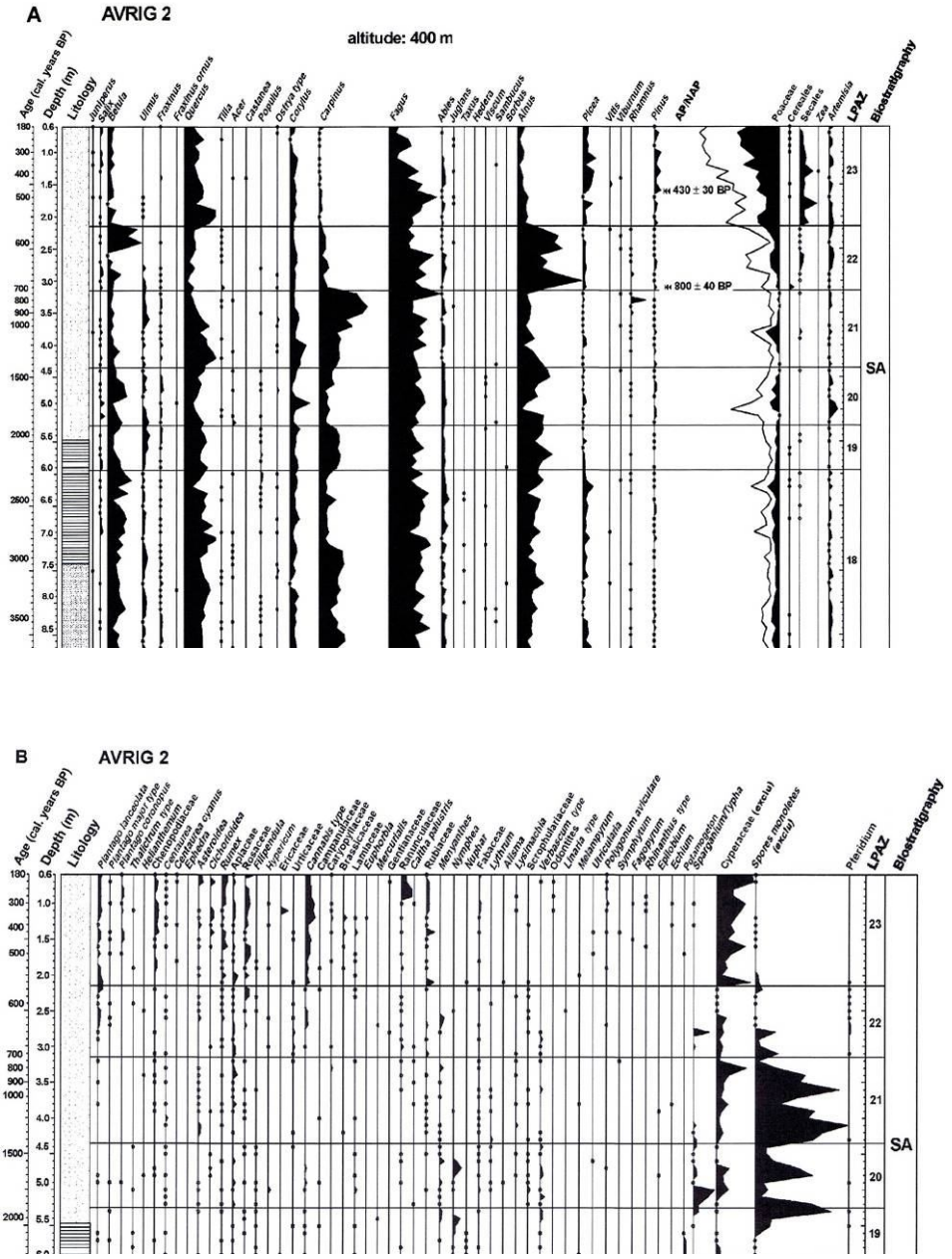

Fig. 4. Diagrame palinologice cu speciile ilustrative perioadei climatice Subatlantic (altitudinea 400 m) (apud Tantau *et alii* 2006)

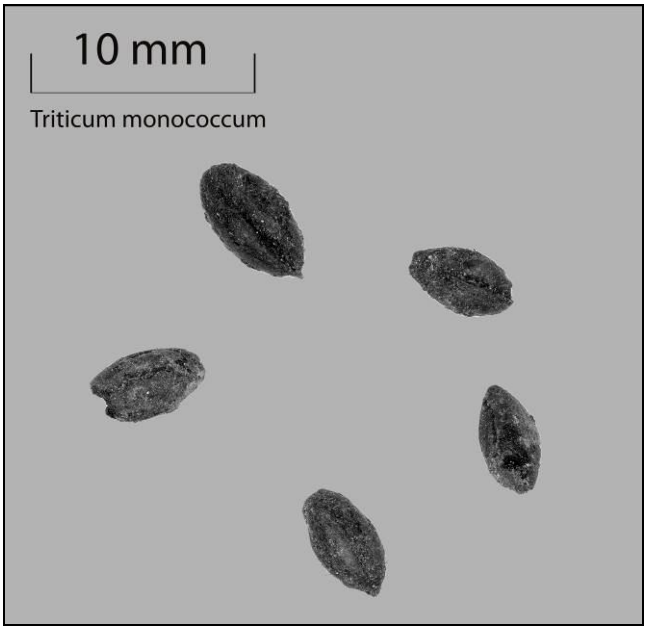

Fig. 5. Cariopse de *Triticum monococcum*

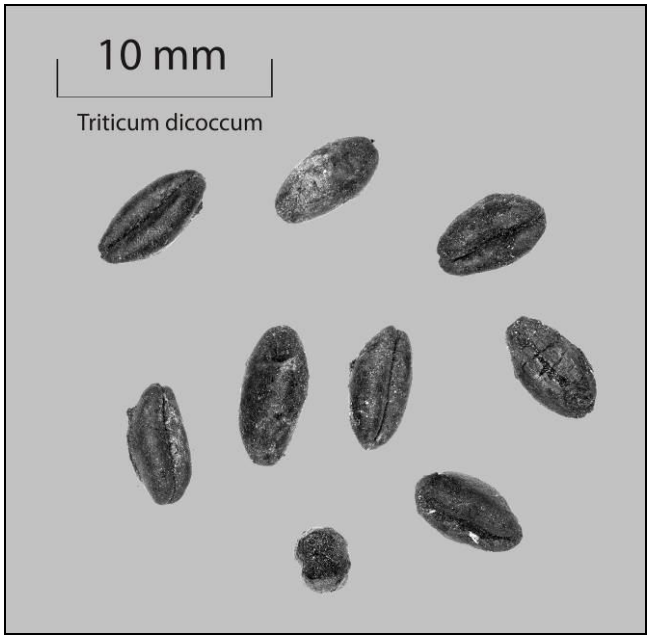

Fig. 6. Cariopse de *Triticum dicoccum*

Lista abrevierilor

Acta	- Acta (Siculica). Muzeul Naţional Secuiesc. Sfântu-Gheorghe.
ActaArch	- Acta Archaeologica. Copenhagen.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău. Zalău.
AÉ	- Archaeologiai Értesitö a Magyar régészeti, müvésyt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Barit" Cluj-Napoca).
AIGS	- Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Şincai". Târgu Mureş.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Aluta	- Aluta (Studii şi comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol". Iaşi.
AnB	- Analele Banatului (serie nouă). Muzeul Banatului. Timişoara.
AnEtn	- Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaţilor Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AOG	- Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. Wien.
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia/Anuarul Muzeului Naţional al Unirii. Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArhSom	- Arhiva Someşană. Arhiva Someşană. Revistă istorico-culturală. Năsăud, 1924-1940.
ArhMed	- Arheologia Medievală. Reşiţa-Cluj-Napoca.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918". Alba Iulia.
AUO	- Analele Universităţii din Oradea. Istorie, Arheologie. Oradea.
BAHC	- Bibliotheca Archaeologica et Historica Corvinensis. Hunedoara.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.

BA	- Biblioteca de arheologie. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
Barlangkutatas	- Barlangkutatas. Hoehlenforschung. Budapest (1913-1943).
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
BCŞS	- Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenţeşti. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. Alba Iulia.
BHAUT	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timişoara.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara. Timişoara.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii. Alba Iulia.
BMMN	- Buletinul Muzeului Militar Naţional. Bucureşti.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMP	- Bibliotheca Musei Porolissensis. Muzeul Judeţean de Istorie şi Artă Zalău. Zalău.
Bonner Jahrbücher	- Bonner Jahrbücher. Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Köln/Bonn.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
Boreas	- Boreas. Münstersche Beiträge zur Archäologie. Münster.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
BS	- Bibliotheca Septemcastrensis. Sibiu.
BSNR	- Buletinul Societăţii Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. Bucureşti.
BSPF	- Bulletin de la Société Préhistorique Française. Paris.
BSŞC	- Buletinul Societăţii Ştiinţifice din Cluj. Cluj.
BUA	- Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba Iulia. Alba Iulia.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
CAI	- Caiete de Antropologie Istorică. Revistă Semestrială publicată de Seminarul de Antropologie Istorică. Universitatea „Babeş-Bolyai". Cluj-Napoca.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu". Bacău.
CB	- Caiete Banatica. Muzeul de Istorie al Judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. Bucureşti.
CCRPM	- Cercetări de conservare şi restaurare a patrimoniului muzeal. Bucureşti.
CI	- Cercetări Istorice. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iaşi.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA". Complexul Muzeal „ASTRA". Sibiu.

CNA	- Cronica Numismatică şi Arheologică. Foaie de informaţii a Societăţii Numismatice Române. Bucureşti (1920-1945).
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale şi studii. Muzeul Ţării Crişurilor. Oradea.
Cultura creştină	- Cultura creştină. Publicaţie apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică şi a Facultăţii de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumidava	- Cumidava. Muzeul Judeţean Braşov. Braşov.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Bucureşti, I, (1924) – XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'historie ancienne. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan". Bucureşti.
Delfo	- Il coltello di Delfo. Rivista di cultura materiale e archeologia industriale. Roma.
Der Anschnitt	- Der Anschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau. Bochum.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porţilor de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
EA	- Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology. Association for Environmental Archaeology.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei. Cluj-Napoca.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapest.
FSI	- Forensic Science International.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
GCA	- The Geochimica et Cosmochimica Acta. Washington University.
Germania	- Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei. Deva (1880-1913).
IJO	- International Journal of Osteoarchaeology. United States.
Interacademica	- Interacademica. Les travaux de la VI-ème et VII-ème session annuelle Cernăuţi (1999) et Mangalia/Neptun (2000) (editori: Victor Cojocaru, A. G. Korvin-Piotrovskij, Adrian Poruciuc). Bucureşti, 2001.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
JAA	- Journal of Anthropological Archaeology.
JAR	- Journal of Archaeological Research. New York.
JAS	- Journal of Archaeological Science, Academic Press. United States.
JFA	- Journal of Field Archaeology. Boston University.

JQS - Journal of Quaternary Science.

JRGZM - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.

JSKV - Jahrbuch des siebenbürgischen Karpathen-Vereins. Hermannstadt (Sibiu) (1881-1922).

MA - Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului şi Clujului, Episcopiei Alba Iuliei şi Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) şi este urmată de aceeaşi revistă.

Marmatia - Marmatia. Muzeul Judeţean Maramureş. Baia Mare.

Marisia - Marisia. Studii şi Materiale. Târgu Mureş.

Materiale - Materiale şi cercetări arheologice. Bucureşti.

Materijali - Poceci ranih zemljoradnickih kultura u Vojvodini i Srpskom Podunavlju, Materijali X, Srpsko arheološko društvo. Gradski muzej, Subotica. Beograd.

MB - Mitropolia Banatului. Timişoara.

MemAntiq - Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Judeţean Neamţ. Piatra Neamţ.

MI - Magazin istoric. Revistă de cultură istorică. Bucureşti.

MN - Muzeul Naţional. Muzeul Naţional de Istorie a României. Bucureşti.

Nemus - Nemus. Alba Iulia.

Nexus - Nexus. The Canadian Student Journal of Anthropology. Department of Anthropolgy McMaster University Hamilton, Ontario, Canada.

OJA - Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc., United Kingdom.

OmIA - Omagiu Profesorului Ioan Andriţoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii şi cercetări arheologice (ed. Cristian I. Popa, Gabriel T. Rustoiu). Alba Iulia, 2005.

OmPCI - Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi cu prilejul împlinirii a 70 de ani (ed. Emil Condurachi, Georges Cogniot, Pavel Reiman, Stanciu Stoian). Bucureşti, 1965.

OpuscArchaeol - Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.

PA - Patrimonium Apulense. Alba Iulia.

Partium - Analele Universităţii Creştine Partium. Oradea.

PAS - Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.

PAT - Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Institutul de Arheologie şi Istoria Artei. Cluj-Napoca.

Perspective - Perspective. Revista Misiunii Române Unite din Germania. München.

PB - Patrimonium Banaticum. Timişoara.

PBF - Präehistorische Bronzefunde. München.

Pontica - Pontica. Muzeul de Istorie Naţională şi Arheologie Constanţa. Constanţa.

Potaissa - Potaissa. Studii şi comunicări. Turda.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeş).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QSR	- Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal.
RB	- Revista Bistriţei. Complexul Muzeal Bistriţa-Năsăud. Bistriţa.
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Bucureşti.
RM	- Revista muzeelor. Bucureşti.
RMM	- Revista muzeelor şi monumentelor istorice. Bucureşti.
RMM-MIA	- Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente Istorice şi de Artă. Bucureşti.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
Saalburg Jahrbuch	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg-Museums. Berlin.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului Judeţului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SCIV(A)	- Studii şi cercetări de istoria veche. Bucureşti (din 1974, Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie).
SCIM	- Studii şi cercetări de istorie medie. Bucureşti.
Singidunum	- Singidunum. Muzej grada Beograda. Beograd.
SJ	- Saalburg-Jahrbuch. Publikationen des Saalburgmuseums. Saalburg.
SOA	- Südostdeutsches Archiv. München.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMMIM	- Studii şi materiale de muzeografie şi istorie militară. Muzeul Militar Central. Bucureşti, 1968.
SP	- Studii de Preistorie. Bucureşti.
StComCaransebeş	- Studii şi comunicări. Muzeul Judeţean de Etnografie şi Istorie Locală. Caransebeş.
StComSibiu	- Studii şi comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii şi comunicări. Muzeul Judeţean Satu Mare. Satu Mare.
Suceava	- Suceava. Anuarul Muzeului Judeţean. Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica. Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu. Sibiu.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).
Symposium Badener	- Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 1973.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica". Sebeş.
The Bead Journal	- The Bead Journal (din anul 1978 *Ornament*). The Bead Museum, Glendale. Arizona.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timişoara. Timişoara (1971-1979).

TISER	- Travaux de l'Institut de Spéléologie « Emile Racovitza ». Bucureşti.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român. Braşov.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
VAH	- Varia Archaeologica Hungarica. Budapest.
VAMZ	- Vjesnik Arheološkog Muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VHA	- Vegetation History and Archaeobotany. The Journal of Quaternary Plant Ecology, Palaeoclimate and Ancient Agriculture - Official Organ of the International Work Group for Palaeoethnobotany.
Vigilia	- Vigilia. Budapest.
VTT	- Veszprémi Történelmi Tár a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Judeţean. Arad.